

ANTE GLAVIČIĆ

KAMENA PROČELJA SREDNJOVJEKOVNIH KUĆA U SENJU

Ante Glavičić
Gradski muzej Senj
HR 53270 Senj

UDK:72.033(497.5 Senj)
Stručni članak
Ur.: 1995-12-08

U članku autor nastoji na temelju dugogodišnjih istraživanja i nadzora, koje je vršio kao kustos Gradskog muzeja Senj i povjerenik Državne uprave za zaštitu kulturne baštine, evidentirati u Senju određeni broj zidanih kuća čije su fasade bile ukrašene kamenim pročeljima ili nekim drugim arhitektonskim detaljima. U članku se prvi put obrađuje ta senjska baština od 13. do 17. stoljeća, koja je posebno stradala za vrijeme bombardiranja u drugom svjetskom ratu i pri adaptacijama. Na taj način otvara se jedno posebno područje u proučavanju senjske arhitekture i pojedinih faza izgradnje grada i nastoji sve to stilski dovesti u vezu. To je jedno novo područje u proučavanju senjske kulturne baštine, kojemu se u budućnosti treba posvetiti veća znanstvena pozornost.

U srednjovjekovnim dokumentima grada Senja gotovo da i nema spomena o načinu gradnje, materijalu i izboru mjesta za izgradnju kuća, te vrstama građevinskog materijala, stilskim posebnostima i graditeljima. Ali u njima se ipak nalaze neki podaci koji se odnose na lokacije tih zidanih kuća i gospodarskih zgrada smještenih uz ulice i javne putove, prema stranama svijeta, prema kojim su se oznakama bez poteškoća mogli utvrđivati i objekti i njihovi vlasnici. Uz nedostatak imenovanih informacija, ali i uništenjem senjskih arhiva,¹ katastarskih i gruntovnih knjiga, te zbog silnih ratnih razaranja, posve

¹ Prvi požar koji je poznat u Senju zabilježen je 1239., a drugi 1242., kada su grad spalili Tataři. G. 1380. veća razaranja i požar u Senju uzrokovali su Mlečani. U starom gradskom magistratu (Mala plac) nalazila se sva značajna arhivska građa grada Senja koja je stradala za vrijeme požara 1825. godine, a preostali dio uništen je pri bombardiranju Senja 1943. godine. Sličnu sudbinu doživjeli su i drugi manji gradski arhivi: redarstveni, katastar, gruntovnice, te

nam je otežana ubikacija srednjovjekovnih kuća, pa i crkvenih zgrada. Poteškoću za lokaciju, ali i dataciju tih starih kuća u Senju, pričinja i to što na njima nema starih natpisa, grbova i drugih arhitektonskih i likovnih ornamenta, ili su oni već prije tijekom vremena uklonjeni s njih. Sva senjska profana, ali i sakralna arhitektura veoma je siromašna spomenutim oznakama, koje su odraz onodobnih vojnih i ekonomskih prilika, te čestih razaranja, potresa i požara kojih ni Senj nije mogao biti pošteđen. Ne smije se zanemariti ni činjenica da je u gradu bilo drvenih kuća i gospodarskih zgrada koje su prije vremena nestajale.² Većina srednjovjekovnih senjskih kuća imala je krovove pokrivene

senjskih crkvenih i društvenih organizacija i pojedinih senjskih značajnijih tvrtki. M. Viličić (Melita VILIČIĆ, *Arhitektonski spomenici Senja*, Rad, JAZU, knj. 360, Zagreb, 1971.) navodi da su u drugoj polovici 17. stoljeća Senjani prenijeli svoje spise iz katedrale u gradsku vijećnicu i na temelju toga osnovali svoj arhiv. Na poznatoj Valvasorovoj slici Senja 1687. na sjeverozapadnoj strani grada - Maloj placi vidi se jedna veća jednokatna zgrada s tri-četiri bifore u visini prvoga kata s pročelne strane. Možda je to ono mjesto koje se sredinom 16. stoljeća spominje kao nova gradska vijećnica, odnosno gdje je bila zgrada gradskog magistrata i suda. P. Tijan u svom *Vodiču* (Pavao TIJAN, *Senj, Kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu*, Zagreb, 1931.) pod brojem 71. navodi: "*Uprava gradske policije. Uprava katastra.* Nekada je tu bio gradski magistrat i sud. Kod stuba se nalazi ploča s latinskim natpisom, koji u hrvatskom prijevodu glasi: Dana 18. svibnja 156. (oko g. 1560.) Krepost, marljivost i istina. G. 1825. stradala je zgrada od požara, kojom je zgodom uništen i dio gradskog arhiva." Prema ovome čini mi se da je dolaskom Senja pod vojnu upravu preseljena gradska uprava iz stare lodže, vijećnice na novu poziciju "kod magazina od soli", gdje su se također održavale gradske sjednice tijekom 14., 15. i 16. stoljeća. To bi se trebalo svakako istražiti. Kako sam spomenuo, ta je zgrada za vrijeme bombardiranja 1943. do temelja uništena pa je propala i sva ona vrijedna arhivska građa grada Senja za koju još živi svjedoci tvrde da je bila izložena u magistratu.

² U srednjovjekovnim dokumentima Senja na više se mjesta spominju u gradu drvene kuće a uz njih i "gospodarske zgrade". G. 1257. kneginja Elizabeta kupila je u Senju od gradskog suca Filipa kamenu kuću, koja se nalazila spram mora uz prostor Kampusia (Mala placa). Ovom prigodom možemo postaviti pitanje, zašto su se u Senju podizale drvene kuće, i to najvjerojatnije prizemnice ili najviše na kat. Mislim da je tome razlog što se drvena kuća lakše gradila, bila je toplija i jer je senjska okolica obilovala šumom bjelogorice i crnogorice. Isto tako znamo da su krovovi većine senjskih kuća bili drveni, pokriveni šimlom, ali je moglo biti omanjih kuća i gospodarskih zgrada pokrivenih slamom. Isto tako znamo da su pregrade između prostorija bile izgrađene od grubo tesanih letava kojih su prostori isprepleteni od šiba i nabijeni ilovačom ili grubom žbukom. Da se tako radilo, svjedoci su još uvijek prestali krovovi koji pod kupom kanalicom čuvaju ostatke staroga krova. Te bi kuće prema svemu bile u posjedu ili najmu siromašnijega pučanstva. Ognjišta u tim kućama bila su otvorena i često uzrokovala požar, koji je za vrijeme bure postajao katastrofalan i u kojem je bio uništen veći dio grada. Na mjestima uništenih podizane su nove kuće, pa su tako nestajali stariji svjedoci arhitekture preromanike, romanike, gotike, renesanse i baroka. Zadnjih godina krovovi mnogih kuća pokriveni su kupom kanalicom ili su srušeni, a kuće su pokrivena salomitom, i rjeđe kupom mediterankom. Tako je protivno Zakonu o zaštiti spomenika krovni izgled Senja posve izmijenjen na štetu baštine i teško će se moći urediti da bi izgledao kao neki drugi grad u kojemu se dobro pazilo i na takve detalje pri uređenju spomeničkih objekata i vrijednih građevinskih cjelina.

šimlom, smrekovim daščicama, a zbog ognjišta koja su bila smještene uglavnom u potkrovlju ili gornjim katovima, predstavljale su opasnost za požar. Takvih drvenih krovova bilo je u Senju sve donedavna, a posljednji takav drveni krov sa šimlom, već gotovo propao, sačuvan je na periferiji grada u predgrađu Varoš, u vrtu obitelji Z. Nekića.

Većina senjskih kuća i gospodarskih zgrada nema kamena pročelja, već su ona pretežito bila izgrađena od običnog kamena lomljenca, pomiješana katkada s poluobrađenim kamenom. Ipak se na zidovima nekih starih kuća uočava u strukturi poneki detalj složen od fino obrađenih kvadara, koji očito pripadaju starijim zgradama. Neugledna pročelja senjskih kuća odraz su i imovnog stanja vlasnika, ali i nedostatka odgovarajućeg kamena koji bi po prirodi bio pogodan za zidanje. Jer ovaj kamen iz bliže senjske okolice nije dobar za obradu zbog tvrdoće i nije slojevit, odnosno po prirodi oblikovan širinom i na taj način prikladan za uporabu. Ukoliko je neko senjsko pročelje izrađeno od oklesanog kamena, onda to nije onaj meki bijeli kamen iz Istre ili Dalmacije, već sivi i tvrdi, koji se "kavao" negdje u okolici Sv. Jurja, gdje ga i dandanas ima i koristi se za izgradnju. Primijetili smo da u Senju neki stariji objekti imaju kamene doprozornike - dovratnike iz bijelog kamena, što znači da su isklesani u nekoj klesarskoj radionici na Braču ili u Istri (u kamenolomu). Isto tako na kućama u Senju, koje su iz novijeg vremena, iz baroka, više-manje upotrebljava se sivi tvrdi vapnenac. S kraja 18. stoljeća doprozornici - dovratnici na senjskim pročeljima bili su izrađeni od kamena sive boje koji se vremenom raslojava i lomi i nema veće vrijednosti. Iz svega se može zaključiti da je većina senjskih kuća bila izgrađena od domaćeg kamena, koji se onda obrađivao i prilagođavao gradnji. Kod izgradnje kuća dosta se obilno koristila žbuka, koja je bila sastavljena iz pijeska, živog (ili gašenog) vapna, koje se uglavnom dobiva - pali u blizini grada, i gdje je na raspolaganju bilo dosta drvene građe. Za zidanje se rabio pijesak, manje morski, a više onaj kopneni, koji se kopao ili vadio, prosijavao u koritu senjskog Potoka, od utoka u more, prema Senjskoj Dragi, sve do crkve sv. Križa. Taj pijesak bio je pročišćen i u koritu odložen na određenim mjestima i kao takav bio je kvalitetniji za izradu fine i grube žbuke jer nije sadržavao soli koje ima u pijesku što se vadio iz mora. Ovdje moramo napomenuti da je određen broj starih kamenih fasada senjskih kuća ili crkava nestao jer je bio porušen tijekom 19. i 20. stoljeća, kad su objekti izgubili raniju važnost, budući da je dolazilo do proširenja, produljenja ulica i trgova, ili pak do otvaranja grada prema luci, čija je izgradnja započela oko 1875. godine. Tada su porušeni crkva i samostan sv. Nikole s morskim vratima i dijelovima obalnih bedema, mala gradska vrata, kao i dio bedema oko kule sv. Ambroza i zatim

Gulden kule i dijela bedema s kopnenim gradskim vratima (danas prostor poduzeća Komunalac, ex Zudenigo), zatim više starih kuća na prostoru današnjeg trga Dvorac, zidine na mjestu današnje kuće Vlahović na obali. Isto tako mora se uzeti u obzir da su neke senjske građevine renovirane, preadaptirane, kao npr. crkva sv. Ivana Krstitelja (zgrada Uskok), crkva sv. Duha (crkva Ružica) na Velikoj placi (danas u posjedu obitelji Benzia - Palman), crkva sv. Marije Magdalene (u Vlatkovićevoj, ranije Brijačkoj ulici), crkva sv. Roka, na križanju Vlatkovićeve ulice i Potoka (kuća Modrić). U kategoriju objekata koji su promijenili izgled možemo pribrojiti i gradski Kaštel, koji je preuređen u konvikt "Ožegovićanum" (1896.), više starih kuća na Zgonu za potrebe gimnazije, više kuća na Maloj placi za potrebe gradskog magistrata i pučke škole. U tom prošlom vremenu, a i danas, nazočno je nestajanje svakog starog izgleda kuća, pa su na taj način mnoge lijepe kuće senjskih uglednih građana ili patricija proširene ili nadograđene, a uklonjeni su i odbačeni stari prozori, vrata, krovništa, uklonjene su mnoge stare volte, javni prolazi između ulica, što je posebno vidljivo u Uskočkoj ulici, na Dvorcu, na Križu. Isto moramo spomenuti da je pri uređenju nekih, kako to neki slavodobitno ističu, "ekskluzivnih" senjskih lokala - gostionica došlo do potpune izmjene i izgleda objekta, prozora i dvorišta, a onda i samih pročelja kuća: kao kneza Posedarića, nadvojvode Daničića, Lavlje dvorište, dvorišta i kuće senjskog suca Subranića (iz 1541.), te obližnje kuće književnika Vjenceslava Novaka, te kuće S. S. Kranjčevića, Milana Ogrizovića i M. C. Nehajeva, zatim zgrada bivšega mletačkog izaslanstva u Senju u čijem je prizemlju smještena konoba "Leut". Isto tako je potrebno istaknuti da su u zadnje vrijeme neke senjske kuće, koje imaju spomeničko značenje, dobile neke grube neestetske betonske terase, balkone, kao crkva sv. Ivana Krstitelja ("Uskok"), kuća Tićac na obali, kuća senjskog zlatara Živkovića, kuća Zudenigo na Velikoj placi, pa i neke druge kuće po gradu. Isto tako na nekim starim kućama od spomeničkog značenja uklonjeni su stari kameni portali i originalni prozori, monofore, bifore ili su pak uklonjeni balkoni i zazidani otvori arkada, verandi kao npr. na kući Mladineo (Ulica M. Magdića).

Moramo spomenuti da su se sve manje ili veće adaptacije i rušenja izvodili nesmetano bez stručnog nadzora pa i bez dozvola, kako u prošlosti tako i danas. Na taj način stari naš grad Senj postupno je, gotovo planski, a možda i nesvjesno, gubio svoju prepoznatljivost, izvornost i slikovitost koju je mogao sačuvati i biti poznat kao Dubrovnik u malome.

U II. svjetskom ratu teško je stradala najsadržajnije središnja urbanistička struktura grada. Nestalo je mnogo vrijednih građevina, znamenja neponovljive

spomeničke i kulturne vrijednosti. Nakon kapitulacije Italije, u rujnu 1943. Senj i širu okolicu zaposjele su partizanske postrojbe, koje su se na taj način domogle toliko potrebnih i velikih količina raznovrsne ratne opreme, odjeće i hrane. U to doba u sidrištu u senjskoj luci, na utovaru ili istovaru ratnog materijala ili opreme, nalazio se veći broj brodova. Da bi se uništio taj ratni potencijal, 7. i 8. listopada 1943. njemačko zrakoplovstvo u više navrata bombardiralo je Senj i neke manje obližnje luke. Precizno su pogodeni neki brodovi partizanske mornarice, ali su još više stradali mnogi crkveni i svjetovni stambeni i gospodarski objekti, a među njima i mnogi koji su imali spomeničku vrijednost. Tako su nestali ili teško oštećeni čitavi povijesni prostori, slikoviti senjski trgovi, ulice i objekti: Široka kuntrada, Zgon, Gorica, crkva sv. Franje,

Sl. 1. Ruševine kuća u Ulici P. Preradovića, desno zgrada "Uskok" (ex crkva sv. Ivana Krstitelja). Snimio s prostora porušene crkve sv. Franje senjski fotograf I. Stella oko 1946.

katedrala, stara biskupija i okolne zgrade, kula Šabac i okolni magazini (Sl. 7.), te dijelovi gradskih zidina i kula, a zatim čuveni carski ili solni magazini, zgrada nove Ožegovićeve biskupije, crkva sv. Ambroza, kula Lipica, čitav sklop kuća na Maloj placi, uništeno je senjsko gospodarstvo, stara gradska elektrana, tvornica duhana i neki drugi objekti. Unatoč svim tim strašnim ratnim razaranjima, požarima, potresima, promašenim adaptacijama i restauracijama, na prostoru grada Senja sačuvan je ipak jedan dio autohtonog graditeljstva zajedno s nekim starim kamenim fasadama kuća o kojima će biti riječi u članku. Prema vlastitim zapažanjima, ali više izvještajno, u ovom sam članku opisano neke stare senjske kuće, a uz njih iznio i neke druge podatke, s namjerom da se ubuduće vodi više računa o primjerenijoj obnovi grada i čuvanju njegova spomeničkog značenja i statusa grada spomenika.³

1. *Crkva sv. Ivana Krstitelja*

Prvi spomen crkve sv. Ivana Krstitelja nalazimo u Senjskom statutu iz 1388. g., a to znači da je crkva starija i, budući da poštuje ranije trasirani smjer okolnih ulica i trgova, da je na ovome mjestu sagrađena ranije.⁴ Crkva je u osnovi jednobrodna pačetvorina s četvrtastom apsidom. Orijentirana je više sjeveroistok-jugozapad, poštujući donekle stariji rimskodobni smjer pružanja karda i dekurana.⁵ Sredinom 19. stoljeća crkva je izgubila prvobitnu pastoralnu funkciju pa je nešto iza toga pretvorena (većim dogradnjama) u poslovni i stambeni prostor, da bi se još nešto kasnije s lijeve i desne strane dogradili jednokatni dodaci koji završavaju velikim betonskim terasama (Sl. 1.). Iznad crkve - svetišta dograđen je treći kat i izvršeno spajanje sa susjednom kućom na istočnoj strani. Na starom pročelju - niže stare preslice otvorena su dva velika prozora i izvršeno je proširenje glavnih vrata, iznad kojih se još vide ostaci dvaju nadvoja šiljata gotičkog luka iz opeke, koji je prvotno stajao nad ulaznim portalom. Iznad luka stoji jedan stari uski prozor s ukošenim doprozornicama ili je to možda niša u kojoj je mogla stajati skulptura sv. Ivana. Pročelje crkve i svi vanjski zidovi izgrađeni su od malo većih kamenih kvadara vapnenca složenih u

³ Ovim člankom, koji je više stručno izvješće o arhitektonsko-urbanističkoj situaciji današnjeg Senja, koju sam redovito pratio od 1960. do 1996., želim skrenuti pozornost sugrađana i nadležnih ustanova i na ovaj dio spomeničke baštine grada Senja, koju svakako valja bolje zaštititi i sačuvati u što izvornijem obliku budućim naraštajima.

⁴ Uz katedralu sv. Marije među najstarije objekte unutar zidina ubraja se crkva sv. Ivana Krstitelja, za koju neki drže da su je podigli templari u blizini katedrale u vremenu od 1185. do 1233.

⁵ Antička Senija bila je izgrađena po svim urbanim rimskim normama, ali uz određena manja odstupanja koja je u planskom uređenju grada uzrokovala konfiguracija terena.

vodoravne nizove. Ugaoni kameni blokovi su veći i također fino obrađeni i tipični za rano gotičko razdoblje Senja. Pri unutrašnjoj adaptaciji za potrebe kabineta predvojničke obuke (oko 1966.) otucanjem sekundarne žbuke utvrđeno je da je crkva nekada bila oslikana freskama čiji su ostaci utvrđeni samo na lijevoj strani lađe. Pri adaptaciji prostora za potrebe trgovine oštećene su freske nekim oštrim predmetom u svrhu boljeg žbukanja zidova. Jesu li te freske pripadale vremenu 14. ili 15. stoljeća, ako nisu i starije, i jesu li djelo Ivana ili Tome Senjanina, ili nekog anonimnog slikara kakvih je bilo u Senju, ne znamo jer se nisu mogla izvršiti potpunija istraživanja.

Uz te freske ovdje imam priliku spomenuti i ostatke fresaka koje su utvrđene na zidovima srednjovjekovnih crkava sv. Filipa i Jakova na groblju u Sv. Jurju, u crkvi sv. Jelene u istoimenom zaseoku južno od Senja na cesti prema Novome, moguće i neke freske iz crkve sv. Marije Magdalene tik stare senjske gradske lođe. U Senju je još pozadi kora u katedrali sv. Marije pri restauraciji 1948. otkrio freske dr. B. Fučić.⁶ Dr. Fučić navodi da se "na čitavoj površini zida pozadi kora uočavala jedna velika visoka oslikana površina, prikaz Isusa na križu okružena ožalošćenom pratnjom". Bez obzira na to što te freske nisu sačuvane ili još neke nisu utvrđene, one posvjedočuju da su srednjovjekovne crkve Senja, Podgorja i Like bile oslikane kao što je to bilo uobičajeno u crkvama u Istri i na otocima Hrvatskog primorja.

Kao i druge crkve toga vremena, vjerojatno je i crkva sv. Ivana bila zasvođena svodom poput crkve sv. Filipa i Jakova na groblju u Svetom Jurju, pavlinske crkve sv. Jelene kod Senja, pa i sama katedrale, najvjerojatnije nekim svodom koji je bio izrađen od opeke ili sedre, kako navodi Lenković, "od mekana kamena". Jedno vrijeme kao Muzej i grad Senj zanosili smo se idejom da se oba aneksa crkve (zgrada "Uskok") i nadgradnje poruše kako bi se s bočne strane crkva mogla u cijelosti predstaviti i restaurirati i time uklopiti u prostor okolnih zgrada, te mauzoleja uskoka ili obnovljene crkve sv. Franje. Tom

⁶ Dr. B. Fučić (Branko FUČIĆ, *Freska u senjskoj katedrali*, Senjski zbornik, 6, 1975, 70.) datira ih u 14. stoljeće. Jesu li ostali dijelovi katedrale, svod (koji je bio lučni), bočni zidovi i svetišta bili oslikani, ukrašeni nekim skulpturama, plastikom, stukaturama, ne znamo jer su se adaptacije izvodile u više etapa i tom se prilikom rušilo čitave zidove. Pri uređenju svetišta oko 1980. sa svih zidova otučena je žbuka, gotovo do kamena, pa uza sva naša nastojanja nismo mogli konstatirati ni najmanji trag slikarija ili ukrašavanja zidova. Zbog toga se nameće pitanje, zašto su samo pronađene freske s unutarnje strane pročelja (iza kora). Mislim da se jedino taj dio zida crkve nije rušio već je ostao intaktan za razliku od bočnih dijelova (a moguće i svetišta), koji su se zbog izgradnje pobočnih lađa rušili gotovo do temelja. Iz istraživanja dr. M. Viličić znamo da je vanjska južna strana katedrale bila ukrašena nizom romaničkih otvora i slijepih lukova izrađenih od opeka, ali čitava je ta fasada uništena izgradnjom desne lađe početkom 18. st.

prilikom razmišljalo se o ponovnom otvaranju i stavljanju u komunikaciju starih volti, javnih gradskih prolaza kojima su bile povezane ulice sve od kuće zlatara Živkovića uz južnu stranu katedrale, zgrade Biskupije, pa preko Vitezovićeve ulice kroz voltu kuće Stipaničić, s izlazom na Uskočku ulicu i dalje kroz voltu pozadi apside crkve Ivana Krstitelja s izlazom na Preradovićeve ulicu. Ovi i još neki u gradu prolazi - volte zazidani su oko 1900. godine i kao javne površine danas su uzurpirani. Mislim da bi ovim zahvatom ti objekti i prostori postali pristupačniji i vidljiviji, a time i atraktivniji za razgledavanje i predstavljanje.

Isto tako razmišljalo se o tome da bi stara crkva kao spomenik mogla poslužiti za jedan mali izložbeni salon. Na žalost i ta "zanimljiva" inicijativa ostala je bez odjeka pa ovaj senjski spomenik iz vremena oko 1350. godine ostaje i dalje ovakav, deplasiran i žalostan.

2. Crkva sv. Franje

Stara crkva s franjevačkim samostanom koja se prvi put spominje 1272. nalazila se s istočne strane izvan zidina grada,⁷ po prilici na mjestu koje se još i danas naziva Sv. Petar.

Početakom 16. st. zgrade izvan zidina spalili su i porušili Turci, a kao zamjenu za te crkve i samostane, koje su razgrađene da bi se dobio građevinski materijal za gradnju tvrđave Nehaj, senjski kapetan Ivan Lenković od 1547. do 1557. sagradio je franjevcima unutar grada sa sjeverne strane današnjega Trga Cilnica novi samostan i crkvu. Crkva sv. Franje bila je trobrodna i u osnovi slična ostalim franjevačkim crkvama toga vremena. Apsida crkve bila je pravokutna i malo ukošena zbog prilagodbe ulici. Čitavo crkveno pročelje te bočni i apsidalni zidovi bili su izgrađeni od kamenih blokova fino isklesanih od bijelosivog vapnenca i složeni u pravilne vodoravne nizove. Moguće je i da to fino klesano kamenje potječe od neke druge crkvene građevine, kao npr. spomenutog samostana i crkve sv. Franje,⁸ sv. Marije,⁹ sv. Jurja,¹⁰ kuće popa

⁷ S. Pavičić (Stjepan PAVIČIĆ, *Senj u svojem nasebnoj i društvenom razvitku od 10. st. do turskog prodora*, Senjski zbornik, 3, 1967, 329.) navodi da je crkva sv. Franje zapisana 1272. g., a crkvu i franjevački samostan da su oko 1270. podigli knezovi Frankopani. U toj crkvi knezovi su imali obiteljske grobnice poput onih u trsatskoj crkvi. Za taj samostan i crkvu sv. Franje mislimo da su se nalazili izvan grada, uz današnje šetalište S. S. Kranjčevića (Alej), s gornje strane, koje se mjesto danas naziva Sv. Petar. Dakle, crkva je bila izgrađena na povišem položaju, a nikako dolje južno od Kaštela, starog bunara Travica, koji teren je nekada plavila bujica senjskog Potoka.

⁸ Pavao TIJAN, *Senj u povijesti i kulturi hrvatskoga naroda*, Hrvatski kulturni spomenici, Monografije, I, *Senj*, Zagreb, 1940, 15.

⁹ S. PAVIČIĆ, nav. dj., 329 i 334.

¹⁰ S. PAVIČIĆ, nav. dj., 325-326; P. TIJAN, nav. dj., 14.

Sl. 2. Ruševine crkve i samostana sv. Franje nakon bombardiranja 1943. Snimio I. Stella.

Mečarića¹¹ i tko zna kojih drugih razgrađenih objekata koji su bili izvan zidina. Moguće je da čitav materijal potječe samo od crkve sv. Franje, stare zadužbine knezova Frankopana, izgrađene 1297. Neki misle da iz te crkve potječe i ona poznata kamena greda,¹² reljef Isusa sa šest svetaca koji predstavlja najvredniji romaničko-gotički reljef staroga Senja. Za toranj crkve neki misle da je izgrađen naknadno, jer je sagrađen od običnog kamena lomljenca, među kojima ima i fino tesanih kamenih blokova od kojih je izgrađena crkva. U prvo doba toranj

¹¹ Ante GLAVIČIĆ, *Arheološki nalazi iz Senja i okolice* (V), Senjski zbornik, 9, Senj, 1981-82, 84, br. XIII, Glagoljski natpis fra Šimuna Mečarića; Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Acta croatica*, knj. I, 127, broj CXIV. Iz ovog glagoljskog natpisa saznajemo da je oko 1488. g. negdje izvan gradskih zidina bila izgrađena ili obnovljena kuća popa Mečarića, koju su, pretpostavljamo, spalili Turci, a I. Lenković razgradio i materijal ugradio u tvrđavu Nehaj, gdje je spomenuti natpis pronađen pri obnovi.

¹² Na pročelju crkve sv. Franje ispod velike kamene rozete (do 1943.) nalazila se ugrađena velika kamena greda, reljefna kompozicija sa šest apostola s Isusom u sredini, detalj Posljednje večere, isklesano krajem 13./14. stoljeća. Za vrijeme njemačkog bombardiranja Senja 1943., kada je crkva je do temelja srušena (Sl. 2.), došlo je do oštećenja ovog iznimno vrijednog spomenika ranogotičke umjetnosti. Mislim da je ova kamena greda prvotno stajala negdje iznad ulaza u crkvu sv. Franje izvan grada i da je oko 1552. pri razgradnji frankopanske zadužbine prenesena i ugrađena u pročelje nove crkve sv. Franje u gradu. O dataciji ovog iznimnog spomenika postoje oprečna mišljenja, a nedvojbeno je da zaslužuje temeljitu znanstvenu obradu.

nije imao kupolu i vjerojatno je poput toruja katedrale bio u funkciji motrilišta. Kasnije je dograđena barokna kupola. Današnji je izgled iz 1989., kada je obnovljen, ali ne baš uspješno.

Unutrašnjost crkve bila je ukrašena baroknim inventaron, uglavnom je imala 6 pokrajnjih i jedan glavni oltar. Posebnu vrijednost crkva je imala po brojnim rakama i grobovima u podu crkve u kojima su nekoliko stoljeća bili pokapani mnogi znameniti uskoci, članovi njihovih obitelji i drugi odličnici. Grobove su pokrivala teške kamene nadgrobne ploče, ukrašene grbovima patricija i plemića i s natpisima o pokojnicima. Prema mojoj evidenciji u crkvi je bilo oko 50 grobnica, a vjerojatno još više pojedinačnih grobova. Sve te ploče imaju karakteristike kasne renesanse i baroka. Sve su ploče mogle biti izrađene u klesarskim radionicama u Senju, gdje je uvijek bilo vrsnih klesara i umjetnika od kojih su neki djelovali i izvan Senja, u Veneciji i drugim gradovima. Ovdje moram spomenuti da je takvih nadgrobni ploča s grobova i raka bilo i u drugim crkvama unutar grada, ali i izvan zidina, kao u crkvi sv. Franje, zadužbini knezova Frankopana (vrt sv. Petra), crkvi sv. Duha na Trgu Čilnici (te se rake i grobnice nikad nije moglo pregledati i istražiti), zatim u crkvi sv. Nikole na obali (danas Pavlinski trg), na groblju oko sv. Marije od Arta, vjerojatno u katedrali sv. Marije, na groblju Cimiter sa zapadne i južne strane katedrale, te oko crkve sv. Ivana Krstitelja (kuća "Uskok"). Sa žaljenjem moram istaknuti da je čitav prostor crkve sv. Franje do danas ostao neuređen i djeluje posve zapušteno. Sve inicijative koje smo pokretali za uređenje toga svetog prostora ostajale su bez dostatnog razumijevanja. Vjerujem da će hrvatska država, senjska crkva i grad Senj biti odlučniji i u skoro vrijeme inicirati obnovu crkve sv. Franje kakva je bila ili izgradnju uskočkog mauzoleja prema gotovom projektu dr. Melite Viličić.

3. Kuća s Lavljim dvorištem

Kuća se nalazi usred grada u najvažnijoj senjskoj srednjovjekovnoj ulici (P. Preradovića), a izgrađena je krajem 15. stoljeća s južne strane stare Biskupije u blizini crkve sv. Ivana i crkve sv. Franje. Kuća je masivna dvokatnica s dvorištem, a tradicija i senjski povijesničari navode da je to kuća nekog vojvode od Zweibrückena. Sama zgrada izvana s Ulice P. Preradovića nema neke osobite arhitektonske detalje ili ih nije ni imala Ali zato je zanimljivo i prepoznatljivo njezino dvorište, izgrađeno prema svim pravilima zrele renesanse Sl. 3.). Skladni kameni lukovi počivaju na kapitelima, stupovima i bazama, dovratnicima ukrašenim biljnim motivima, kamenim lavljim glavama konzola galerije, ili školjkama uklesanim bočno u stepenice što vode od prizemlja na kat.

Sl. 3. "Lavlje dvorište"- izvornost i sklad renesansne senjske arhitekture sredine 15. st.
Foto prof. Gj. Szabo 1940.

Malo po strani dvorišta je veliko monolitno grlo cisterne s grbom vjerojatno spomenutog nadvojvode. Na nesreću, nedavno je prizemlje kuće uređeno za potrebe privatne ugostiteljske radnje, pa je tom prilikom u cijelosti izgubljena njezina visoka umjetnička vrijednost i značenje spomenika kulture iznimne vrijednosti, koji se ubrajao među nekoliko ljepših renesansnih dvorišta na našoj obali.¹³ Uokolo dvorišta na konzolama počivaju velike kamene ploče terase, paralelno u visini prvog kata, uz nju prema dvorištu stoji stara željezna ograda, velike umjetničke vrijednosti, moguće djelo nekog vrsnog ali anonimnog senjskog kovača. Po tim kamenim lavljim konzolama prozvana je zgrada - kuća s lavljim dvorištem. Kakvo je bilo lice kuće s gornje sjeverne strane do Preradovićeve ulice, ne znamo. Isto tako ne znamo kakva je bila na bočnim stranama bez obzira na to što su uz nju priložene druge dvije kuće. Sa četvrte,

¹³ Kuća s Lavljim dvorištem sve do nedavne adaptacije-preuređenja za gostionicu spadala je među najvrijednije renesansne spomenike Senja i Hrvatskog primorja. Bila je to *iznimna prostorna renesansna kreacija, pravi mali srednjovjekovni dvor sa sukladnim otvorenim prostorom arkada, galerije, stepenica, cisterne i dvora* (M. Viličić).

donje strane do Daničićeve ulice može se vidjeti da su zidovi izrađeni od lijepo tesanih kamenih blokova. Isto tako ogradni zid do ulice i prema dvoru bio je izgrađen od bolje uslojenoga tesanog kamena. Svi ti zidovi dvorišta, i križasti svodovi terase, grubo su ožbukani. U dvorištu je cisterna koja je ranije (oko 1930.) ponovno popločena, pa djeluje kao da je dvorište utonulo, tim više jer su baze stupova i dijelovi stepeništa također skraćeni i djeluju nezgrapno. Nažalost tako je izvršena profanacija vrijednog spomenika našeg graditeljskog nasljeđa..

4. *Kuće uz Lavlje dvorište*

Sa sjeverozapadne strane kuće s Lavljim dvorištem kao stilska i arhitektonska cjelina (Ulica J. Daničića br. 12 i 14) nalaze se dvije isto tako stare ako ne i starije kuće gotičko-renesansne provenijencije. Ulaz u ove kuće vodi iz male, sporedne, danas slijepe uličice, kroz vrata i stepenicama gore na katove. Pročelja i začelja ovih dviju kuća izgrađena su od obična kamena malo priklesana, a uglovi su zidani pravokutnim tesancima koji se jedan na drugoga slažu. Uglovi ovih kuća zakošeni su pri gradnji. Na njima se pri vrhu u gornjem malo zaobljenom dijelu nalazi Kristov monogram (IHS) i znakovlje sv. Bernadina.¹⁴ Ti monogrami imaju posvetno ali i zaštitno značenje, a zakošenje praktičnost kako se uglovi kuća ne bi oštećivali pri kretanju pješaka i prolazu malih kola - tzv. dvokolica. Na kući broj 14, do male sporedne ulice, nekada prolazne prema ulici i crkvi sv. Franje (kroz voltu ispod kuće Šojat), nalazio se ranije skladni gotički prozor s ukošenim doprozornicima koje je neodgovorni projektant dao ukloniti i prozor proširiti. Na vrhu stepenica na ulazu u kuću broj 12 nalazio se kameni profilirani portal - vrata poviše kojih se nalazila luneta i prozor. Sama vrata, luneta i prozor, dovratnici i doprozornici (nakapnice) bili su ukrašeni motivima profilacija i nazuba iznimno vrijedne renesanse.¹⁵ Sve je to unatoč odgovornim službama uništeno pri adaptaciji kuće pa je na taj način grad

¹⁴ Mnoge stare senjske kuće, poglavito one koje čine uglove uskih ulica, trgova, redovito imaju zakošene uglove do oko 2 m visine od razine ulice. Ta zakošenja imala su funkciju zaštite uglova od oštećenja do kojih je dolazilo pri prolazu "malih kola" dvokolica. Takva kola s dva kotača i ravnom platformom (vidljiva na starim senjskim grafikama) bila su praktična za prijevoz razne robe, a bila su u upotrebi sve do oko 1975. Ona su bila osnovno radno-prijevozno sredstvo lučkih-obalnih radnika u Senju. Uz njih su se za prijevoz robe još koristila mala kolica sa četiri kotača, sa škrinjom ili bez nje. Većina zakošenja u gornjem dijelu ima uklesan križ ili Kristov monogram, a neka su i bez ovih znakova. Neki misle da su te kuće nekada bile vlasništvo senjske crkve, što ne odgovara stvarnosti. Mislim da ovi križevi i monogrami imaju više neko apotropejsko značenje, i u svakom slučaju imaju poruke zaziva Isusa.

¹⁵ M. VILJIČIĆ, nav. dj., slika 200. jedini je snimak uništenog portala i lunete prozora. Pretpostavlja se da su ta dva arhitektonska djela, rad nekog anonimnog senjskog klesara iz kraja 15 stoljeća.

Senj izgubio svoj najljepši sklop renesansnih vrata i prozora, i time se ozbiljno narušila ljepota i izvornost čitavog prostora.

5. *Kuća obitelji Vukasović*

Sa zapadne strane Staroga trga - Cimitera u Ulici M. Ogrizovića 5 nalazi se kuća znamenite uskočke obitelji Vukasović.¹⁶ Današnji izgled kuća je dobila povezivanjem - adaptacijom nekoliko susjednih kuća negdje u 17./18. st. kada je došla u posjed Vukasovića. Kuća je sve do 1940. posve zapuštena i u njoj je do 1961. živjela senjska sirotinja. Šteta da kuća nije restaurirana oko 1940. za potrebe Muzeja, jer bi se na taj način sačuvao iznimno zanimljiv interijer i stropne tesane oslikane grede, drveni strop, okviri i opšavi vrata s profilacijama, stari okovi, brave i drugi ukrasi. Isto tako bili su oslikani zidovi nekih soba - što je dijelom sačuvano na 3. katu kuće. Posebno su bile sačuvane, ali su propale javorove stepenice s rukohvatom i prečkama. U tom smislu pri obnovi kuće, doslovno se kopiralo sve postojeće originale, tako da sav taj novi interijer djeluje staro i originalno. Za vrijeme rata 1943.-1945. pukim slučajem kuća Vukasović, zvana "Kuća Marije Terezije", ostala je čitava, pa se uz znatne napore od 1955. do 1963. obnavljala. U početku zalaganjem senjskog konzervatora dr. Vuka Krajača, a od 1961. do 1963. zalaganjem Ante Glavičića, te pojedinih članova Senjskog muzejskog društva. Godine 1963. u cijelosti je završena obnova palače Vukasović pa se u njoj u etapama počelo s otvaranjem muzejskih zbirki i uređenjem Uprave Gradskog muzeja Senj i Senjskog muzejskog društva. Sa zapadne strane dvorišta kuća je okružena visokim zidom, ostacima starih kuća, a u sredini je cisterna u stilu renesanse i baroka. Pročelje kuće od poda pa do visine drugog kata sadrži stariju fazu kuće, koja je bila izgrađena od tesanog kamena. Na pročelju u visini prizemlja postavljena su dva veća i jedan manji kvadratni prozor s gotičkim profilacijama i ukošenima na van, a na prvome katu obnovljena su prema sačuvanim detaljima dva veća gotička prozora - monofore. Isto tako sa sjeverne strane na ulazu u zgradu Muzeja postavljen je novi profilirani kameni portal sa stepenicama i kovanom ogradom. Na pročelju se u visini drugoga kata ističe lijep kameni barokni balkon, a iznad toga je čitav treći kat nadozidan od Vukasovića krajem 17. na 18. stoljeće. Pod krovom se mogu vidjeti kamene konzole u obliku lavljih glava na kojima počivaju kameni žljebovi, koji skupljaju oborinsku vodu. U malom dvorištu s desne sjeverne strane stepenica pod voltom je stari ulaz u prizemlje

¹⁶ Vuk KRAJAČ, *Konzervatorska i urbanistička problematika Senja*, Vijesti muzejskih i konzervatorskih radnika NR Hrvatske, br. 6, Zagreb, 1956, 3; M. Viličić, nav. dj., 125 - gdje se navodi sva važnija literatura o kući Vukasović.

kuće (podrum), koji vodi kroz jedan gotički portal u vrhu kojega je u blagome luku uklesano latinicom (goticom) GLORIA TIBI DOMINE. Sa sjeverozapadne strane kuće ističe se arkada čiji lukovi počivaju na središnjem stupu i bočnim bazama u zidu. Isto tako na prvom katu ponavljaju se ponovno stup i lukovi koji formiraju jednu verandu otvorenu prema dvorištu. Sadašnji kameni lukovi izrađeni su prema starima, koji su bili dotrajali. Čitava ta kompozicija lukova, stupova i kamena upotpunila je ugođaj drugoga značajnijeg renesansno-baroknog dvorišta u Senju. U kući Vukasović danas je smješten Gradski muzej Senj, istaknuta kulturna-znanstvena ustanova.

Ulaz u dvorište Muzeja s trga Mala placa krasi veliki kameni portal sa željeznim rešetkastim vratima, koja su ovdje postavljena oko 1962. pri uređenju dvorišta, a inače čitav taj portal s vratima potječe s ulaza u dvorište ljetnikovca Olivierija na Staroj cesti.

6. Kuća obitelji Živković

Sa sjeverozapadne strane trga Cimiter, a nasuprot katedrali sv. Marije, nalazi se renesansna dvokatnica, kuća poznatog senjskog zlatara Martina Živkovića iz godine 1487., kako nam svjedoči grb i natpis u prizemlju zgrade.¹⁷ Pročelje kuće izgrađeno je od uslojenih klesanih kvadara iz siva kamena, koji bi mogao biti svetojurske provenijencije.

Uglovi kuće posebno su pažljivo slagani, naizmjenično dulji pa kraći kamen s jedne i druge strane. Desni sjeverni ugao kuće okrenut je ulici koja vodi od katedrale prema kopnenim Malim ili Biskupskim vratima i ukrašen je od poda do visine prvoga kata vitkim profiliranim stupom, koji je ukomponiran u ugaone blokove. Stup završava bazom na koju se u niši nastavlja do pod krov jedna manja klesana skulptura Bolnoga Spasitelja Isusa Krista - Viatora,¹⁸ koja je postavljena jer se ovom ulicom odvijao značajan promet prema Malim gradskim vratima, a onda dalje cestom, pa se na taj način, zazivanjem Isusa ulijevalo putniku-prolazniku povjerenje u sigurnost puta. S lijeve strane pročelja ulazi se u kuću kroz jedan monumentalni portal koji iznad nadvratnika prelazi u kamenu lunetu u koju je ukomponirana velika kamena školjka. S desne strane ulaza u hodniku iznad vrata postavljena je ploča sa znakovljem, alatom zlatara Martina Živkovića i pratećim tekstom. Prema ovom natpisu čini se da je kuća sagrađena 1437. pa se prema tome u to doba može datirati skulptura Krista, portal, školjka, luneta i ostalo. Pretpostavljamo da je kuća ranije imala druge i

¹⁷ P. TIJAN, nav. dj., 71, br. 80; M. VILIČIĆ, nav. dj., 125.

¹⁸ A. GLAVIČIĆ, *Arheološki nalazi*, V, 81-82, br. 12.

manje prozore, koji su već odavna uklonjeni, jer su ovi sadašnji preveliki i narušavaju ljepotu zgrade. Kako je čitav prostor Cimitera jedan veći nasip nastao tijekom rimskog vremena, kasne antike, te kroz srednji vijek, a na temelju uvida u arheološku i povijesnu situaciju ovog prostora, čini mi se da je pri izgradnji kuće i iskopu temelja na tom prostoru, a isto tako pri izgradnji starog i novog crkvenog tornja, te prilikom mnogih ukopa od 4. pa do 18. stoljeća na prostoru Cimitera uništena glavnina stare i značajne arhitekture "nalaza". Gradnjom kuće zlatara Živkovića uništen je dio antičke građevinske cjeline, a isto tako i dijelovi nekog kasnoantičkog objekta, moguće ranokršćanske crkve, za čiju bi ubikaciju dokaz pružao pronađeni podni mozaik toga doba, koji je otkriven pri sondiranju tog prostora.¹⁹

7. Kuće na Kuntradi

Na križanju Ulice P. Preradovića i Zgona, a u pravcu sjevera, počinje predio grada od starine zvan Široka kuntrada. Tu je do 1943. bio osebujan i najslikovitiji senjski gotičko-renesansni trg. Na samom križanju triju ulica nalazila se veća kuća, dvokatnica s potkrovljem. U stvari, ovdje se radi o prigradnji barem dviju starih kuća koje su spojene u jednu cjelinu. Kuća je za vrijeme njemačkog bombardiranja Senja 7. i 8. listopada 1943. teško oštećena. Zahvaljujući snimkama iz tog vremena, otkriveni su dijelovi stare kamene fasade izgrađene od fino klesanih kvadara složenih u vodoravne nizove. Desna kuća imala je pročelje izgrađeno od grubo pritesana kamena. Također se utvrdilo da su stari ulazi u prizemlju prošireni. Obje kuće su obnovljene i tom prilikom nije u cijelosti poštivana njihova spomenička vrijednost. Prema našim spoznajama i uvidu u arhitektonsku situaciju Široke kuntrade ove dvije kuće mogle bi potjecati iz vremena 15./16. stoljeća.

8. Kuća "Hebda" na Kuntradi

Desno od opisanih kuća na samom križanju ulica nalazila se još jedna stara kuća u kojoj je stanovala obitelj poznatoga senjskog pekara Hebde (z. k. čest. 430/218). Za vrijeme bombardiranja Senja 1943. kuća je posve oštećena. Na fotografijama nakon bombardiranja vidi se na ostacima čeonog zida da je pročelje kuće bilo izgrađeno od klesanih kamenih kvadara složenih u vodoravne nizove. Na kući nisu uočeni neki posebni arhitektonski detalji. Na temelju analogija i smještaja, kuća "Hebda" datira se u razdoblje 15./16. stoljeća.

¹⁹ Sondažna arheološka istraživanja na Cimiteru izvodio je kao vanjski suradnik Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine Rijeka prof. Ranko Starac.

9. Kuća suca Subranića na Sv. Križu

U predjelu grada Sv. Križ, koji je za vrijeme rata pukim slučajem ostao pošteđen razaranja, očuvala se donedavna zanimljiva i originalna pučka arhitektura koja prema našim spoznajama pripada vremenu izgradnje crkve i samostana sv. Nikole (13./14. stoljeće). Naime, većina ovih kuća izgrađena je u vrijeme kada je došlo do proširenja grada na lijevu stranu korita bujičnog senjskog Potoka. Tada su i gradske zidine od Kaštela ili Mera kule produžene prema zapadu do Arta, gdje su izgrađeni bedem i visoke Naša kula i kula Šabac. Unutar novostvorenoga slobodnoga gradskog prostora, prvo s lijeve strane korita senjskog Potoka pa onda dalje, izgrađeni su crkva sv. Jeronima (sv. Rumina), samostan i crkva sv. Nikole, i dalje kuća senjskih plemića Posedarića, Blažiolovića i Subranića. Starije kuće na tom prostoru najvećim su dijelom nestale ili su bile pregrađene tijekom 16. i 17. stoljeća. U ulici Križ br. 7 nalazi se kuća senjskog suca Frane Subranića.²⁰

S ulice se u dvorište prolazi kroz široki portal ukrašen motivima bastonata i dijamantnog reza kojemu nad nadvratnikom stoji grb i uobičajen natpis da je to kuća senjskog suca Frane Subranića, i 1541. godina. Prije njezine nedavne adaptacije moglo se vidjeti da je pročelni zid bio izrađen od većih kamenih tesanih uslojenih blokova. Ulaz u kuću vodi po stepenicama izravno iz dvorišta, ali s desne strane su druge stepenice i balatura koja vodi u rodnu kuću V. Novaka. Ispod stepenica je zasvođeni prolaz s posebnim ulazom u podrum koji nekada nije imao otvora sa sjeverne strane do korita bujice Potok. Za te kuće koje su izgrađene uz korito Potoka važno je istaknuti da su im stari ulazi redovito s južne strane iz Križa, a to je zbog poplava senjskog Potoka (prije regulacije), koji je u određenim prilikama plavio čitav donji dio grada, a prema tome i sva dvorišta i podrumске dijelove stambenih i gospodarskih objekata. Zato su se na ulaznom portalu na donjem pragu i dvama bočnim dovratnicima sačuvali uklesani okomiti usjeci - utori u koje su se onda ulagale daske i čepile voskom ili krpama kao obrana od nabujale vode. Kada je oko 1775. izvršena regulacija Potoka i u brdo Nehaj ukopano novo korito, staro je nasuto i uređeno, te danas predstavlja najvažniju senjsku ulicu, a sjećanje na nekadašnje stanje ostalo je u imenu ulice "Potok". Taj najljepši gotično-renesansni portal Senja napuknuo je na nadvratniku, tako da se čitava kompozicija, vrata i gornji dio

²⁰ P. TIJAN, nav. dj., 45, spominje dvorišni kameni portal s natpisom iz 1541. g. u sredini kojega je grb uskočke obitelji Subranića (za neke Čubranića). Usp. M. VILIČIĆ, nav. dj., 125; Ante GLAVIČIĆ, *Arheološki nalazi iz Senja i okolice, II*, Senjski zbornik, 3, 1967-68. Kameni portal senjskog suca Subranića jedan je od većih kamenih portala, iznimno vrijedno kameno-klesarsko djelo, moguće senjskog klesara, koje se datira s godinom 1541.

zida može urušiti i razbiti, odnosno najznačajnija sačuvana senjska dvorišna vrata mogu nebrigom zauvijek nestati.

10. *Kuća kneza Martina Posedarskog i Blažiolovića*

Na južnoj strani Pavlinskog trga prema tradiciji stoji stara kuća koja je nekad pripadala uskočkoj obitelji knezova Posedarskih (z. k. ul. 930/339). Kuća je danas u posjedu obitelji Bezjak - Mrakovčić, a sastoji se od prizemlja i dva kata. Nekoć su to bile dvije kuće koje su adaptacijom 1935. godine povezane u jednu cjelinu. Stari ulaz u kuću ili trgovačke radnje u prizemlju vidi se na starim fotografijama. Zgrada je navodno zbog dotrajalosti 1935. godine adaptirana i ožbukana. Od tada pa do danas zbog vremena i čestih nedopuštenih nakaradnih radnji na zapadnom zidu kuće, zbog postave električne i telefonske instalacije i drugog, došlo je do opadanja žbuke, tako da se otkriva čitava površina staroga kamenog pročelja. Napominjem da su adaptacijom gotičke monofore s klupicama i prozori na prvom katu skinuti, otvori prošireni i s betonskim nadvojima zasvođeni. Isto tako u prizemlju su uklonjeni stari portali. Na drugom katu stari su prozori ostali na prvotnom mjestu, ali su prekriveni vanjskim drvenim okvirima. Ističem da se na pročelju u visini između prvog i drugog kata nalazi jedan stari grb na kojem su unutar štita s lijeva na desno položene četiri grede, a na njih od desna na lijevo jedna greda. Sa strane grba primjećuju se u reljefu dva delfina.

S jugoistočne strane kuće Posedarić nalazi se kuća koja je nekada pripadala senjskom plemstvu Blažiolovića, danas obitelji Nabršnik-Slanec. I ta je kuća s jednom (sjeveroistočnom) stranom okrenuta prema Potoku, a s drugom (jugozapadnom) prema Ulici sv. Križa. Da je ta kuća s malim dvorištem pripadala obitelji Blažiolović navodi u *Vodiču* prof. Pavao Tijan kada spominje nadgrobnu ploču iz crkve sv. Franje koja je pokrivala grobnu raku senjskog patricija Blažiolovića. Na toj se ploči nalazi grb koji je gotovo identičan spomenutom grbu na kući Posedarić (Bezjak), ali s razlikom što je položaj četiri ukošene grede od desna na lijevo, te jedne nasuprot od lijeva na desno, posve suprotan grbu Posedarića. Ovdje je zanimljivo još istaknuti da se ranije uz kuću Blažiolović u malom dvorištu nalazila cisterna koju je krasilo kameno grlo (bukalac), koje je preneseno na njihov posjed u Sv. Jelenu i tamo postavljeno na cisternu, gdje se i danas nalazi. Na grlu je s prednje strane uklesan grb posve sličan grbu Blažiolovića s nadgrobne ploče iz crkve sv. Franje iz 1564. Uz grb je odgovarajući natpis iz kojeg se saznaje da su braća Blažiolovići dali izraditi grlo, uklesati obiteljski grb u spomen svoje majke Antonije. Sličan grb s biskupskom mitrom nalazi se nad ulazom u zgradu Sakralne baštine senjske

biskupije na Cimiteru. Čini mi se da je taj grb do obnove današnje zgrade Sakralne baštine stajao na vanjskom južnom zidu katedrale. Ovdje je grb mogao doći pri obnovi katedrale i raščišćavanju ruševina stare biskupije 1948. kada je i postavljen na spomenuto mjesto. Ovaj grb svakako bi pripadao Jakovu Blažioloviću, koji je bio senjski biskup oko 1501.

Sličan grb ovome, ali bez mitre, nalazi se u zapadnom zidu zgrade Sakralne baštine iznad volte prema Maloj placi. Pretpostavljamo da je i taj posve zanimljiv grb donesen s neke obližnje senjske ruševine i postavljen na ovo mjesto oko 1965. pri obnovi kuće Prpić za potrebe arhiva i zbirke sakralne baštine Senj. I ovaj grb po sadržaju pripada Blažiolovićima, i bit će obrađen kao i drugi senjski grbovi u nekom od sljedećih Senjskih zbornika.

Prema našim spoznajama kuća Blažiolović mogla bi biti izgrađena u vrijeme 15./16. stoljeća.

Možemo zaključiti da su sve kuće, Posedarić, Blažiolović, Subranić, te desno obližnje kuće "Vrsi" sagrađene u doba 15./16. stoljeća.

11. *Kuća Mladineo*

Na južnoj strani Malog trga, Ulica M. Magdića (B. Klemenčića) nalazi se kuća broj 10 (z. k. ul. 430/328), danas u posjedu obitelji Mladineo.²¹ Ta stara kuća zanimljiva je zbog dijela prizemnog zida izgrađena od većih kamenih pragova i volte koja je presvodila javni prolaz između dviju ulica. S prednje strane primijećeno je da su to dva nadvoja - jedan iznad drugoga. Gornji je više šiljasti (gotički), a donji više bačvast, lučni. Na pročelju se uočava da je do prvobitne starije kuće dograđen prednji dio da bi se u visini drugoga kata dobila veranda, što dokumentiraju ostaci arkada koje se lijepo vide zazidane pod žbukom u visini drugog kata. To znači da kuća prvotno nije imala današnji izgled i da je ulaz u kuću bio sasvim drugačiji.

Bez obzira na današnju zapuštenost kuće i njezine ranije adaptacije ona u svakom slučaju zauzima značajno mjesto u senjskoj arhitekturi. Kuća je podignuta u središnjem dijelu grada i svakako je pripadala nekoj znamenitoj senjskoj obitelji. Ukoliko bi uskoro došlo do većih oštećenja, koja se naziru

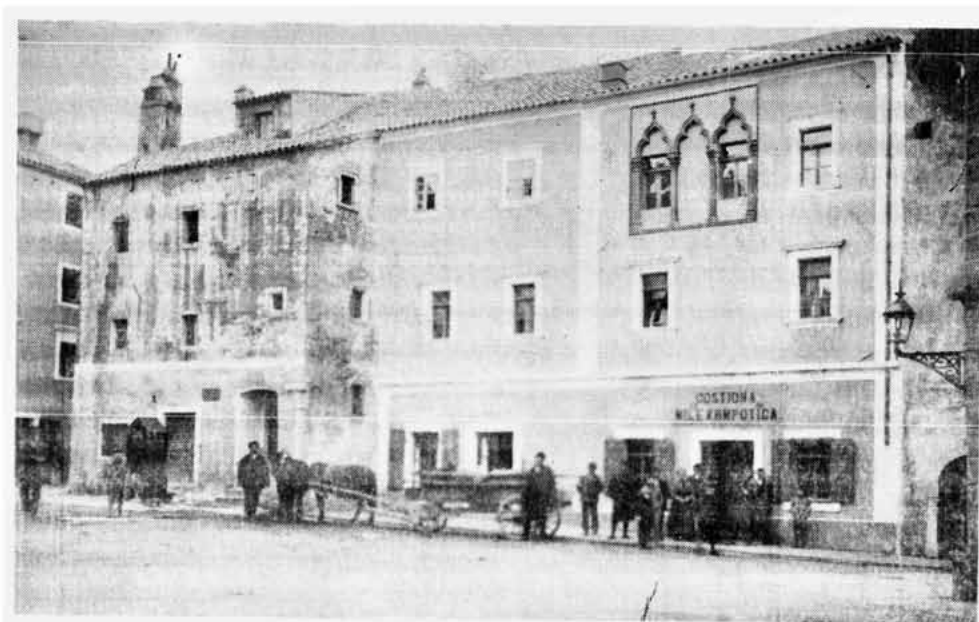
²¹ O kući Mladineo, Ulica M. Magdića br. 10, do sada se uopće nije pisalo, niti se njome netko bavio. Njezina vanjšina nije se činila zanimljivom. Ali budući da je zbog zapuštenosti s pročelnih zidova otpala žbuka primijetile su se neke zanimljivosti. Iz istog razloga pojavio se i statički problem jer se čitav pročelni dio kuće odvaja od svoje matice i zbog toga nastaje duboka okomita pukotina. Slična je primijećena na pročelju susjedne zgrade, gdje se njezin dodatak, stepenice i balature, odvajaju od kuće i prijete rušenjem. Kod jednog i drugog slučaja to se dešava stoga što te zgrade, podignute na naplavini Potoka, kao i čitav donji dio Senja, nemaju valjane i duboke temelje.

zbog zapuštenosti, predlažem da se pri obnovi u cijelosti respektira njezin izniman spomenički značaj, i da se nastoje otvoriti zazidane volte i lukovi - renesansne verande.

12. *Gradska vijećnica s lodžom*

Na istočnom dijelu Frankopanskog trga (Mala plac) nalazi se stara gradska vijećnica s lodžom, zvana "Kampusija". Ovdje su se održavale sjednice i ročišta i donosile mnoge odluke važne za boljitak grada Senja i kotara. Ne zna se kada je zgrada s lodžom mogla biti izgrađena, ali prvi spomen datira iz 1302. godine, što znači da je starija od te godine. Moguće je iz vremena kada grad Senj prelazi pod upravu knezova Frankopana 1270., iz doba prijelaza romanike u gotiku, što dokazuju stupovi, kapiteli i baze lodže, okrenuti slobodnom javnom prostoru trga. Današnji izgled lodže potječe iz vremena oko 1900. godine kada je došlo do veće promašene adaptacije, nadgradnje stepeništa i zatvaranja lodže (Sl. 4.). Današnje betonske ploče i željezne ograde, i druge građevinske nepravilnosti, mogu se ukloniti ako dođe do restauracije zgrade i njezina pretvaranja u Muzej hrvatske glagoljske rukopisne i tiskarske umjetnosti i kulture. Gradska lodža čini se da je sazidana od običnog kamena lomljenca s malo bolje obrađenim ugaonim blokovima. Na njoj se (za sada) nigdje na opažaju neke posebne arhitektonske građevinske posebnosti, osim na prednjem dijelu lodže, koji je bio izrađen od bolje pritesanog uslojenog kamena. S prednje strane nalazila su se tri otvora, koja su počivala na četiri stupa, dok je s bočne strane bio po jedan lučni otvor, šiljasti gotički luk. Ulaz u lodžu čini se da je bio s desne, južne strane i dalje se stepenicama dolazilo na katove. Stupovi završavaju na običnim kapitelima na koje je morala biti položena poprečna masivna greda. S bočne strane bili su visoki šiljati lukovi izrađeni od opeke, tako da je krov bio izrađen na jednu vodu. Svi su ti otvori zatvoreni, osim srednjega, kroz koji se danas ulazi u zgradu i dalje stepenicama na katove. Nadalje ostaje problem kako se silazilo u podrumski prostor, koji je dosta prostran, i kakva mu je mogla biti namjena. Ako je ta zgrada bila stara gradska vijećnica iz 13./14. st. postavlja se pitanje kada je i zašto izgubila svoj upravni i politički značaj. Vjerojatno se to dogodilo u vrijeme kada Senj početkom 16. stoljeća dolazi pod vlast senjskog kapetana, zamjenika hrvatsko-ugarskog vladara, pa Kaštel preuzima sve administrativne, upravne i vojne funkcije.

U dokumentima se spominje da su u blizini lodže - vijećnice bili magazini soli, uz koje su se također znale održavati sjednice. U blizini se nalazila crkva sv. Marije Magdalene na čiji su se zvuk zvona okupljali vijećnici, a koje je locirana sa sjeverne strane nasuprot lodže. U svakom slučaju gradska vijećnica i

Sl. 4. *Mala placa* (Frankopanski trg), lijevo gradska lodža, desno kuća uskočkih nadvojvoda Daničića (snimljeno oko 1928.).

magazini soli nalazili su se na prostoru Male place u blizini Morskih vrata i na raskrižju važnijih donjogradskih komunikacija, što bi se trebalo utvrditi novim arheološkim i arhitektonskim istraživanjima oko lodže i na prostoru Male place.

13. *Kuća uskočkih nadvojvoda Daničića*

S jugozapadne strane Frankopanskog trga (Mala placa) uz gradsku lodžu sagrađena je (ili pregrađena) krajem 15. i početkom 16. stoljeća kuća (z. k. ul. 430/101/1), koja je danas u posjedu obitelji Ivana Tomljanovića (Sl. 4.). Kuća je prvotno pripadala obitelji uskočkih nadvojvoda Daničića,²² a kasnije obitelji Homolić. Prema nekim izvorima Daničići su došli u Senj iza 1463. godine, poslije pada Bosne u turske ruke. Jesu li tada ili nešto kasnije Daničići otkupili ovu kuću ili je adaptirali prema svojim potrebama, ne znamo. Prema nekim fotografijama kuće iz vremena oko 1968. čini mi se da je kuća ranije bila nešto šira po dužini pročelja. Na to me navodi stariji zazidani veliki otvor na samom desnom uglu u visini drugog kata kuće. Taj otvor djeluje mi kao ostatak neke

²² P. Tijan i M. Viličić (usp. nav. dj.) spominju prvotne vlasnike kuće ali ne ulaze u njezinu determinaciju. M. Viličić navodi da je trifora pregrađivana, što se pod time misli, ne znam. U svakom slučaju uz triforu su morali postojati i drugi slično ukrašeni prozori.

Sl. 5. Urušeno krovšte crkve sv. Marije Magdalene (Vlatkovićeve ulica) nakon bombardiranja godine 1943. Snimio I. Stella.

monofore ili pak vrata balkona, koja su uklonjena u vrijeme neke adaptacije. Taj otvor neke starije monofore zazidan je kamenom i opekom i danas predočuje osnovni bočni ugao kuće. Iznad otvora opaža se zasvođenje iz opeke, prvotni nadvoj, ali on krije mogućnost uklanjanja kompletne manje monofore, odnosno nekoga starijeg prozora na drugom katu. Ispod velikoga zazidanog otvora, okomice ugla kuće, mogu se vidjeti ostaci još jednoga luka od opeke koji je mogao zatvarati neki slični veliki prozor prvog kata. Iznad današnjeg ulaza u kuću nalaze se dva pravokutna prozora iznad prvog kata, lijevo je običan prozor, a uz njega velika trifora, okružena kamenim okvirom, nazubljenim dijamantnim rezom. Oko trifore zida plohe su ozidane opekom. Čini mi se da su se u visini prvog kata mogle vidjeti veće površine zida izgrađene od kvadara dobivenih pri obradi sedre koja se za ovu prigodu i za neke druge senjske građevine sa svodovima vadila u koritu Gacke kod Klanca, Brloga. Prema tim otkrivenim ali neistraženim detaljima lukova prvog i drugog kata moguće je da bi stariji dio kuće mogao koincidirati s izgradnjom lođe u vrijeme 13./14. stoljeća. Svakako da se oko 1463. u Senju dešavaju velike graditeljske promjene uzrokovane odlaskom knezova Frankopana iz Senja. Turci su pred gradskim zidinama

učinili velike štete, porušili i spalili mnoge građevine, Senj dolazi pod upravu kapetana, koji stanuje u Kaštelu. U to doba neke javne zgrade gube na ranijoj važnosti pa mnogi uskoci kupuju položaje ili stare zgrade i izvode adaptacije na njima, pa tako vjerojatno i Daničići, koji su tu kuću otkupili i preuredili prema svojim potrebama. To se vjerojatno zbiva i s kućama koje dolaze u posjed kneza Posedarića, Vukasovića i drugih građana, ali sve su to pretpostavke koje zahtijevaju istraživanja.

14. *Crkva sv. Marije Magdalene*

U staroj Brijunskoj ulici, danas Vlatkovićevoj, s istočne strane gradske lodže nalazi se srednjovjekovna crkva sv. Marije Magdalene,²³ koja je sredinom 19. stoljeća izgubila svetost i preuređena je za poslovne svrhe. Donedavna je bila u posjedu obitelji Vrhovac, a danas Čulinović. Prvi spomen crkve nalazimo u naredbama senjskog kaptola iz 1380., a to znači da je crkva starija od te godine. Moguće je da je crkvu sv. Marije ili Ane dala sagraditi Imia, kćerka senjskog potkneza Filipa Raduća 1329. godine. Crkva stilski i samim smještajem odgovara crkvi sv. Marije Magdalene i objektima izgrađenim na prostoru Kampusia - Mala plac a podignutim u 13./14. st.

Pri bombardiranju Senja 1943. godine crkva je dijelom oštećena sa zapadne, pročelne strane, te na dijelu šiljasta nadvoja svetišta (Sl. 5.). Crkva je oko 1965. obnovljena, ali je potpuno izgubila izgled i značenje sakralnog i arhitektonskog spomenika staroga Senja. Prema onome što se moglo utvrditi, pročelje i dio južnog zida bili su izgrađeni od manjih obrađenih kvadara složenih u nizove. S južne strane crkve tijekom vremena dograđene su dvije stambene zgrade.

15. *Kuća zvana "Dvorac"*

Još od davnine u Daničićевой ulici nalazi se veća stambena zgrada koja visinom drugog i trećeg kata nadvisuje sve okolne kuće.²⁴ Odavde se pruža potpuni pogled na sve strane grada Senja. Pretpostavljam da je ta kuća sastavljena od nekoliko okolnih i 1910. u cijelosti preuređena na današnji izgled.

²³ Mile MAGDIĆ, *Topografija i povijest grada Senja*, Senj, 1877, 150; M. Viličić, nav. dj., 110. gdje se nalazi sva relevantna literatura.

²⁴ Kuća obitelji Butković dijelom je nacionalizirana 1945. a dijelom je ostala u privatnom vlasništvu, i sve do nedavna nije uopće bila zanimljiva ili da bi se tretirala kao spomenik kulture. S obzirom na vrijeme i djelovanje atmosferilija, na desnoj strani okomito uz rub ugla pročelja počela je otpadati žbuka pa se utvrdilo da su to ostaci jedne stare kamene fasade, čime se obogatio fundus kuća s kamenim fasadama u Senju.

Pročelje, odnosno ulaz u kuću, nalazi se sa sjeverne strane iz male sporedne danas slijepe ulice, koja je u prošlosti imala izlaz na Ulicu sv. Franje. Sa zapadne strane u prizemlju kuće ima više ulaza. Na toj strani otpada sekundarna žbuka oko drugog kata, pa na vidjelo izlazi lijepa kamena fasada stare kuće koja je tijekom 13./14. stoljeća mogla pripadati senjskim knezovima Frankopanima. Uz kuću je sa zapadne strane moglo biti manje dvorište, kneževi dvori, i veći prostrani podrum. Ukoliko ta kuća i nije pripadala Frankopanima, onda je u svakom slučaju bila u posjedu neke druge senjske znamenite obitelji, koja je ispred, prema današnjem Dvorcu, imala neki slobodni prostor, dvor, odakle je nastao naziv Dvorac.

U svezi s Frankopanima ovdje treba spomenuti senjski Kaštel, koji su oni oko 1340. godine preuredili i prilagodili potrebama obrane, uprave i življenja.²⁵ U njihovo vrijeme kaštel je bio više vojna i obrambena utvrda u kojoj nije bilo osobite udobnosti, stoga je vjerovati da su oni unutar grada na najistaknutijim položajima imali jednu ili više stambenih i drugih zgrada. Ova zgrada i dandanas ima jedan dominantni položaj što je u ono doba bilo od prioriteta za tako ugledne gospodare grada. I to sugerira zaključak da bi ta zgrada u svom prvotnom izgledu mogla biti podignuta u 14. stoljeću, jer ova današnja vjerojatno je kombinacija spajanja nekoliko manjih, a koja je u završnici dobila treći kat. Današnji prozori i ulazi u zgradu su preveliki, nastali su oko 1910. godine u vrijeme velike adaptacije, pa treba vjerovati da su tada nestali umjetnički i građevinski detalji stare kuće. Spomenuo sam da je zbog zapuštenosti s dijela pročelja počela opadati žbuka, pa se pokazuje stara kamena fasada, koja se može utvrditi od razine ulice do visine iznad drugog kata, a to znači da je kuća nekada bila dvokatna. Zbog svega toga treba voditi računa o tome da kada dođe do nekih popravaka na pročelju kuće treba izvršiti otucanje žbuke i stručno restaurirati pročelje kuće koje potječe iz 13./14. stoljeća.

16. *Kuća Gjurišić na Potoku*

Na kraju današnje glavne senjske Ulice Potok broj 7 i križanja ulice prema Trgu Cilnica, na samom uglu nalazi se kuća obitelji Gjurišić. Pročelna glavna fasada okrenuta je na južnu stranu paralelno s tokom starog korita bujice Potok. Ali baš zbog tog Potoka nekada je ulaz u kuću morao biti sa sjeverne strane. Budući da zgrada nije dulje obnavljana, počela je sa zidova otpadati žbuka pa su na svjetlo dana izašle veće površine staroga zida izrađenog od većih

²⁵ M. MAGDIĆ, nav. dj., 13, P. TIJAN, nav. dj., 66, br. 57-58, M. VILIČIĆ, nav. dj., 84-87, Kaštel s bilješkom; A. GLAVIČIĆ, *Arheološki anlazi... V*, 77-79.

kamenih blokova sivoga tvrdoga vapnenca. Ugaono kamenje na jugoistočnom uglu kuće veće je i naizmjenično se križa vodoravnim nizovima kamenih blokova. Današnji prozori izgleda da su od starine, to su obično doprozornici bez ikakvih stilskih oznaka, kojih se za sada ne vidi na drugim zidnim ploham. Vjerujem da je ova kuća s kamenom fasadom pripadala nekoj uglednijoj senjskoj obitelji. Sudeći prema poznavanju arhitektonske situacije toga dijela grada, kuća bi mogla vremenski pripadati 14./15. stoljeću. Kada se izvodilo popločenje ulica i trgova Senja (1875.), onda je nasipavano staro korito Potoka, a razina prizemlja kuće došla je na cca 0,50 m ispod današnje ulice. I ovdje vrijedi da će se kada dođe do uređenja vanjskih dijelova kuće, morati se u cijelosti izvršiti otucanje žbuke, a zatim istraživanje i utvrđivanje izvorne fasade i to stoga što se i ovdje radi o vrijednom senjskom spomeniku kulture.

17. Kuća Brozinčević na Križu

U zapadnom dijelu staroga grada na prostoru Sv. Križ, uz gradski bedem, nalazi se kuća broj 5, koja je pripadala obitelji Brozinčević. Na samoj se kući sada dok se nalazi pod žbukom ne primjećuje ništa što bi bilo zanimljivo s arhitektonskog stajališta, osim ulaznog portala, vrata i dijela zida. To je zanimljivo jer je taj dio kuće izrađen od tesanih kamenih kvadara složenih u vodoravne nizove. Sudeći prema dosadašnjim spoznajama i ova kuća bi se mogla smjestiti u vrijeme 15./16. stoljeća, kojem vremenu pripadaju i okolne arhitektonski zanimljive kuće, kao dio preostale autohtone baštine. Na žalost današnji vlasnici ne mare za njihovu spomeničku vrijednost, te ih najvećim dijelom adaptiraju po svome ukusu bez dozvola i usmjerenosti civilizirane zajednice, čime se umanjuje vrijednost Senja kao grada spomenika.

18. Kuća obitelji Japel - Labura

U predjelu Malih vrata na kraju proširenja jedne slijepe ulice nalazi se kuća broj 8, danas u posjedu obitelji Japel - Labura. I ta je kuća nastala adaptacijom više manjih. Iz ulice vode stepenice na balaturu i dalje na katove. U prizemlju se ističu stara vrata, za senjske prilike masivni portal, a sa strane prozori s ukošenim doprozornicima (lučnim ili ravnim). Ulaz u kuću iz dvorišta vodio je lijevo kroz široka vrata s jakim dovratnicima i nadvratnikom u kojem je uklesana godina 1668. Kuća je sa sjeverne i zapadne strane izgrađena od fino tesanih kvadara sivog vapnenca a na njoj su se isticale dvije gotičko-renesansne monofore, koje su nesretnom adaptacijom 1925. skinute da bi se tako proširili prozorski otvori. Monofore je otkupio dr. Ivan Krajač, te ih ugradio u prozore crkve sv. Martina u Prvoj dragi (vrt tzv. Plave vile). S te zapadne strane Malih

Sl. 6. Ruševine kuća Krišković i Hreljanović, te gostionica "Putnik" (danas Hotel "Nehaj") na obali. Snimio I. Stella godine 1946.

vrata (Trg Mirka Ožegovića) između kuća br. 14 i 16 pružala se duga uska ulica, koja je nekim adaptacijama i podizanjem balatura izgubila komunikacijsku namjenu. Sudeći prema prozorima, portalu, podrumu i demontiranim monoforama, kuću datiramo u 15./16. stoljeće, uz vjerojatnost da je oko 1668. doživjela neke pregradnje.

19. *Kuće Krišković i Hreljanović na obali*

Na samoj obali, a s desne strane staroga pavlinskog samostana i crkve sv. Nikole (do kuće Vlahović) nalazile su se dvije kuće, i to jedna obitelji Hreljanović, a druga obitelji Krišković (Sl. 6.).²⁶ Najstariji i prvi izgled ovih kuća nalazimo na slici I. Standla (1869.). Pretpostavljam da su kuće bile zbog obrambenih pravila udaljene od gradskog bedema kojih 3-4 m. U cijelosti su

²⁶ Uz kuću obitelji Vlahović na obali stajala je do 1943. kuća obitelji Vicenca Kriškovića, strica znamenitog dr. Vinka Kriškovića. U toj kući neko vrijeme nalazile su se društvene prostorije Hrvatske čitaonice, a zatim Veslački klub "Uskok" (P. TIJAN, *Vodič po Senju*, 1931.). S lijeve strane kuće Krišković bila je kuća uskočke obitelji Hreljanović i na uglu mala jednokatnica, gostionica "Putnik". Na tom prostoru 1963. izgrađen je hotel "Nehaj".

postale vidljive oko 1875. kada je ispred njih srušen stari pavlinski samostan i crkva sv. Nikole, te dio bedema. Na drugim starijim fotografijama senjske obale vide se te kuće bez ikakvih posebnosti. Pri već nekoliko puta spomenutom bombardiranju grada, koje se zbililo 7. i 8. listopada 1943., oštećene su i ove kuće. Na fotografijama koje je nakon bombardiranja snimio senjski fotograf Ivan Stella, vide se njihova stara pročelja izrađena od kamenih kvadara. Te ruševine spominje i senjski konzervator dr. V. Krajač i žali što su do temelja porušene poslije 1955. godine. U svakom slučaju ove kuće pripadaju vremenu 15./16. stoljeća, ako nisu i starije, odnosno približno iz vremena izgradnje samostana i crkve sv. Nikole, koji se prvi put spominju oko 1378., dakle u vrijeme kada se grad proširio na slobodne površine s lijeve strane korita bujice Potok, danas predio sv. Križ. Na temelju spoznaja možemo zaključiti da je jedna kuća pripadala slavnoj uskočkoj obitelji Ive i Nike Hreljanovića, znamenitih senjskih uskoka, a druga trgovačkoj obitelji Krišković. Uz te kuće s lijeve strane bila je gostionica "Putnik". Na njihovom mjestu izgrađen je 1963. hotel "Nehaj", koji se arhitektonski ne uklapa u pozadinu srednjovjekovnoga Senja pa bi i o tome valjalo voditi računa ako bi jednog dana došlo do adaptacije hotela.

20. *Stari ulaz u Kaštel*

S južne strane grada i Trga Cilnice nalazi se stari gradski Kaštel, poznatiji pod imenom "Ožegovićianum". Prema istraživanjima dr. Melite Viličić i drugih, te po sačuvanom natpisu iz 1340., saznajemo da je senjski Kaštel bio administrativno-upravno središte senjsko-vinodolskih, krčkih i modruških knezova Frankopana. Prema našim opažanjima i navodima prof. St. Pavičića misli se da je Kaštel još starije ranosrednjovjekovno utvrđenje i sjelo satnika iz kraja 11./12. stoljeća, dakle iz predfrankopanskog vremena. Važno je istaći da je Kaštel vjerojatno podignut paralelno s izgradnjom gradskih zidina iz prve faze, a to znači utvrđenost grada isključivo s desne strane korita Potoka. Budući da je taj dio grada smješten u nizinskom dijelu, na ušću Senjske drage, zahtijevao je da se na pogodnom i strateškom mjestu podigne jedno jače i veće utvrđenje, s posebnom posadom koja će štititi grad, ali i kontrolirati ulaz osoba i raznih dobara u grad i izlaz iz grada kroz glavna velika i mala kopnena vrata, izgrađena sa zapadne strane samog Kaštela. Današnja Velika vrata potječu iz kraja 18. stoljeća, a otvorena su u bedemu s istočne strane Kaštela. Budući da je 1896. godine došlo do velikih adaptacija kaštela za potrebe doma učenika senjske gimnazije i sjemeništa (glasoviti "Ožegovićianum"), ne znamo mnoge detalje izgleda vanjskih zidova ili dijelova kamenih fasada Kaštela. Koliko se vidi na otvorenim površinama s kojih je otpala žbuka, vanjski su zidovi izgrađeni od

Sl. 7. Ruševine senjskih magazina i gradskih fortifikacija nakon bombardiranja godine 1943.
Snimio I. Stella godine 1946.

običnog kamena, ali pomiješanog s finim tesancima, osobito na uglovima kula. On potječe s nekih razgrađenih objekata izvan zidina. Vjerojatno je učinkovitija obrana od Turaka bila razlogom da je senjski kapetan Ivan Lenković izvršio potrebne sanacije Kaštela. Stari ulaz u Kaštel vodi s trga kroz prva i druga vrata prizemlja. Na žalost, pri uređenju Kaštela 1896. godine stari ulaz zaklonjen je stepenicama koje su vodile u zgradu kroz novi ulaz na prvi i drugi kat. G. 1945. kaštel se koristi za potrebe gimnazije, ali i kao dom učenika, i tada započinje njegova devastacija i propadanje. Na žalost, svi oni koji su rabili Kaštel za različite namjene i od njega ubirali određene koristi, nisu adekvatno ulagali u njegovo održavanje, pa je ljudskim nemarom doveden u ruševno, žalosno stanje. Usljed zapuštenosti s fasada otpada žbuka i ukazuju se stari zidovi, poneki otvor i pojedine etape izgradnje. Među tim nalazima zanimljivo je otkriće starih vrata s puškarnicama s jedne i druge strane glavnog ulaza. Sve je ozidano lijepim tesanim kamenim blokovima. Stoga držimo da bi se kod obnove Kaštela osobita pozornost trebala posvetiti ovim detaljima, osobito ako bi se uklonile neprimjerne stepenice i ograda i restaurirao sam ulaz. Iz rečenog se može zaključiti da je senjski Kaštel sagrađen 1340. godine, ali da je u osnovi stariji, te

da je od 1340. do 1896. izvršeno više adaptacija. U zadnje doba postoji nekoliko inicijativa za uređenje i namjenu Kaštela, ali ne i za konzervaciju u smislu zaštite kao izuzetnog spomenika kulture. Čini mi se najboljim da se Kaštel restaurira prema svojim izvornostima, maksimalno poštivajući sve faze izgradnje.

21. *Crkva sv. Roka*

U današnjoj Ulici Ive Vlatkovića (broj 6) nalazila se do sredine 19. stoljeća crkva sv. Roka. Danas je kuća u posjedu obitelji Modrić. Ovdje se radi o maloj zavjetnoj crkvi sv. Roka, koju prvi spominje Valvasor, ali je ona starija od te vijesti. Pročeljem je orijentirana prema ulici koja ide od Potoka na Malu placu, i s te se strane donedavna isticao stari kameni portal, a ponad njega kamena kustodija - svetojhranište koje potječe iz crkve. Na vrhu kuće još stoji stari željezni kovani križ. Pročelje crkve izgrađeno je od većih grubo tesanih kvadara, koji su većim dijelom ožbukani. Sudeći prema položaju, kustodiji i drugim elementima crkvu sv. Roka datiramo na kraj 15./16. stoljeća, kada je izgrađena kao zaštitna od pošasti kuge, koja je u to doba harala primorjem.

DIE STEINFASSADEN DER MITTELALTERLICHEN HÄUSER IN SENJ

Z u a m m e n f a s s u n g

Aufgrund langjähriger archäologischer Untersuchungen, die der Autor als der Beauftragte der "Staatlichen Verwaltung für Schutz des kulturellen Erbes" in Senj durchführt, werden in diesem Beitrag einige Senjer Häuser evidentiert, und ihre mit Steindetails oder mit irgendwelchen Details verzierte Fassaden werden beschrieben.

In der Arbeit wird zum erstenmal das Senjer Erbe aus dem 13. und 14. Jahrhundert dargestellt, das zur Zeit der Bombardierung im zweiten Weltkrieg und bei der Renovierung zerstört worden ist. Durch diese Darstellung wird ein besonderes Gebiet in der Erforschung der Senjer Architektur und einzelner Phasen der Stadteinrichtung geöffnet. Der Autor bemüht sich die ganze Problematik des Baustyls in Senj zu erklären, und betont, daß dieses neue Gebiet systematische Erforschungen, Komparationen und Zeitbestimmungen verlangt.